

Мирошніченко Ю. М.,

доктор юридичних наук, суддя,
Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області,
м. Мукачево, Україна
e-mail: zaruba264@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9114-1495

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІНФОРМАЦІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ТА МЕЖІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕЖИМУ

У статті досліджено правову природу зразків для експертизи через призму їхньої інформаційної функції у доказуванні. Автор здійснює концептуальне розмежування біогенетичних носіїв та інформаційно-морфологічних ідентифікаторів особи, обґрунтовуючи диференціацію їхніх процесуальних режимів. На основі аналізу актуальної практики Верховного Суду розкрито методологічні вимоги до формування порівняльного матеріалу, зокрема критерії автономності та функціональної визначеності еталона. Доведено, що порушення пізнавальної структури на етапі отримання зразків зумовлює недопустимість результатів експертного дослідження.

Ключові слова: отримання зразків для експертизи, біологічні зразки, інформаційно-морфологічні ідентифікатори, порівняльний матеріал, допустимість доказів.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку кримінального процесуального права та криміналістики характеризується зростанням ролі експертних досліджень у структурі доказування. За цих умов інститут отримання зразків для експертизи набуває системоутворювального значення, оскільки саме він забезпечує формування порівняльного матеріалу, від якого залежить якість експертного висновку.

Водночас нормативна модель регулювання отримання зразків залишається невизначеною. Відсутність чіткої диференціації об'єктів за їхньою інформаційною природою зумовлює змішування правових режимів та породжує колізії у практиці застосування положень ст. 241, 245 КПК України. Така невизначеність створює ризики порушення балансу між

інтересами кримінального провадження та гарантіями прав особи, а також впливає на допустимість результатів експертного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика отримання зразків для експертизи є достатньо опрацьованою у вітчизняній доктрині кримінального процесу. Наявні дослідження зосереджені переважно на нормативному регулюванні цієї слідчої дії, гарантіях прав учасників та процедурних аспектах її здійснення. Зокрема, у дисертаційному дослідженні Д. В. Сидоренка проаналізовано правову природу отримання зразків та запропоновано напрями вдосконалення процедури з позицій чинного законодавства [1]. Дослідження Р. Л. Степанюка та В. В. Кікінчука присвячене адаптації національного регулювання до стандартів ЄС і техніко-криміналістичним аспектам роботи з біологічним матеріалом, насамперед у сфері ДНК-аналізу [2]. Антошук А. О., Басюк Л. О. досліджують проблеми вилучення зразків із матеріальних об'єктів [3], О. Г. Резніков – межі допустимого втручання у права особи [4], Н. В. Максимів – функціональні обов'язки суб'єктів під час відібрання біологічних зразків [5]. Методичні розробки колективу авторів Дніпровського державного університету внутрішніх справ спрямовані на алгоритмізацію примусу за ухвалою слідчого судді та аналіз типових помилок, що зумовлюють недопустимість доказів [6].

Попри значний рівень наукових розроблень, зазначені праці переважно розглядають отримання зразків у межах процедурного або техніко-криміналістичного підходу. Питання диференціації правового режиму залежно від інформаційної природи об'єкта, зокрема розмежування біогенетичних носіїв та інформаційно-морфологічних ідентифікаторів, залишається концептуально нерозв'язаним. Саме ця прогалина зумовлює необхідність теоретичного уточнення онтології зразка та визначення її впливу на процесуальний режим отримання і допустимість результатів експертного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування правової природи зразків для експертного дослідження та визначення

критеріїв їх процесуальної диференціації з урахуванням актуальної практики Верховного Суду.

Виклад основного матеріалу. Отримання зразків для експертизи у цій роботі розглядається як структурний елемент механізму доказування, від належності якого залежить валідність експертного висновку. З огляду на це аналіз практики Верховного Суду дає змогу виокремити ключові проблемні аспекти правозастосування, пов'язані з визначенням правової природи зразків та режиму їх процесуального залучення.

Онтологічна природа зразків: розмежування біологічного та інформаційно-морфологічного.

Первинним елементом отримання зразків є об'єкт, інформаційна природа якого визначає як спосіб його вилучення, так і межі процесуального втручання у права особи. Невизначеність у розумінні цієї природи призводить до розширювального тлумачення категорії «біологічні зразки» та застосування режиму, передбаченого ст. 241, 245 КПК України, до об'єктів, що не містять біогенетичної інформації.

З огляду на відсутність у законі визначення терміну «біологічні зразки» вирішальне значення набуває його тлумачення у судовій практиці. Верховний Суд відносить до біологічних зразків об'єкти, що мають безпосередню біологічну природу та містять матеріальні носії фізіологічної інформації, зокрема клітини, тканини, секрети, фізіологічні виділення, мазки, зішкріби, змиви тощо.

Водночас Суд виходить з того, що не кожен прояв функціонування організму є біологічним зразком у процесуальному розумінні. Так, наприклад, голос розглядається як акустична характеристика, що фіксує індивідуальні ознаки мовлення, але не є продуктом життєдіяльності у біогенетичному значенні [7]. Аналогічний підхід застосовано до зразків рис обличчя: фотозображення кваліфікується як фіксація зовнішнього вигляду особи, а не як біологічний матеріал [8].

Окремого розмежування потребують змиви як спосіб отримання біологічного матеріалу особи та змиви як засіб фіксації сторонніх речовин, що перебувають на поверхні її тіла. У першому випадку йдеться про вилучення носіїв біогенетичної

інформації, у другому – про виявлення та збереження слідів зовнішнього походження.

Показовою у цьому контексті є позиція Верховного Суду у справі № 439/428/17, де Суд критично оцінив підхід апеляційного суду, який фактично ототожнив відібрання змивів з рук спеціальної хімічної речовини з отриманням біологічних зразків у порядку ст. 245 КПК України [9]. Такий підхід не враховує інформаційної мети відповідної дії та природи об'єкта, що підлягає дослідженню.

Отож, якщо об'єктом пошуку є не носії генетичної інформації особи, а сторонні речовини або сліди зовнішнього походження (зокрема залишки продуктів пострілу чи хімічних сполук), відповідна дія за своїм функціональним призначенням наближається до огляду чи освідування, а не до отримання біологічних зразків у розумінні ст. 245 КПК України. У такому випадку визначальним є не сам факт контакту з тілом, а інформаційна мета вилучення та характер відомостей, які передбачається отримати.

Особливе місце в цій системі посідають морфологічні відбитки. У справі № 607/17409/22 Верховний Суд чітко розмежував біологічний матеріал та відбитки папілярних ліній, зазначивши, що останні є відображенням зовнішньої будови шкірного покриву, а не продуктом життєдіяльності у біогенетичному розумінні [10]. Тому подібні об'єкти кваліфікуються як форма фіксації індивідуальних анатомічних ознак, а не як носії біологічної інформації.

Аналогічну логіку Верховний Суд застосував у справі № 727/5640/18, де предметом дослідження був відбиток вушної раковини. Суд, проаналізувавши нормативне регулювання та методичні засади проведення експертиз, звернув увагу на відмінність завдань біологічної та трасологічної експертиз [11]. Оскільки ідентифікація особи за відбитком вуха здійснюється методами трасології шляхом дослідження слідоутворювальної поверхні, відповідний об'єкт не може розглядатися як біологічний зразок у процесуальному значенні.

Логіка розмежування біологічного та морфологічного виявляється і під час вирішення питань отримання зразків

почерку. Такі зразки не є продуктом життєдіяльності у біогенетичному значенні, а відображають індивідуальні інтелектуально-моторні навички особи. Відповідно їх отримання не потребує застосування спеціального процесуального режиму, встановленого для вилучення носіїв біологічної інформації, та здійснюється за загальними правилами залучення матеріалів для експертного дослідження.

Зокрема, у справі № 755/8691/15-к Верховний Суд зазначив, що зразки почерку та підписів не належать до біологічних зразків у розумінні кримінального процесуального закону. З огляду на це їх отримання за добровільною згодою особи не потребує застосування процедур, передбачених для вилучення носіїв біологічної інформації [12].

Отже, якщо зразок не містить носіїв генетичної інформації особи, його залучення до матеріалів кримінального провадження не потребує застосування спеціального процесуального режиму, встановленого для вилучення біологічних зразків. У такому випадку обсяг процесуальних гарантій визначається характером інформації, що підлягає отриманню, та ступенем втручання у права особи. Проте віднесення відповідних об'єктів до техніко-криміналістичної фіксації не означає зменшення стандартів захисту прав особи. У кожному випадку отримання зразків підлягає оцінці з позицій законності, необхідності та пропорційності втручання з урахуванням характеру інформації та інтенсивності впливу на приватну сферу.

Водночас правова природа зразка не зводиться до його фізичних характеристик, а визначається функціональною роллю у механізмі доказування. У справі № 591/2823/19 Верховний Суд розмежував поняття «зразок» та «доказ», зазначивши, що зразки самі собою не встановлюють обставин предмета доказування. Вони мають процесуальний статус матеріалу, який використовується для отримання нового або перевірки наявного доказу. Відомості, що набувають доказового значення, виникають лише в результаті проведення експертизи [13].

Таким чином, сутність зразка визначається інформаційним характером об'єкта, а не лише його матеріальним походженням.

З огляду на це в межах системного аналізу доцільно виокремити дві принципово різні групи об'єктів:

а) *Біогенетичні носії*. Кров, епітелій, сперма та інші продукти життєдіяльності містять унікальний генетичний код особи (ДНК) і потенційно розкривають інформацію про фізіологічні особливості та біологічні зв'язки. Їх вилучення пов'язане з підвищеним рівнем втручання у сферу особистої недоторканності та потребує застосування спеціального процесуального режиму.

б) *Інформаційно-морфологічні ідентифікатори*. Відбитки папілярних ліній, вушних раковин, зубів та інші морфологічні відображення є фіксацією зовнішніх анатомічних ознак. Вони не містять генетичної інформації та використовуються як техніко-криміналістичний засіб ідентифікації, що зумовлює застосування до них загальних правил отримання зразків з урахуванням ступеня втручання у права особи.

Методологічна стійкість: порушення пізнавальної структури при зміні процесуального статусу зразків

У системно-діяльній структурі отримання зразків визначальним є функціональний зв'язок між еталоном та об'єктом дослідження. Достовірність експертного висновку зумовлена репрезентативністю та належним процесуальним статусом порівняльного матеріалу. Практика правозастосування свідчить про випадки зміщення різних за природою об'єктів, що порушує пізнавальну логіку співвіднесення еталона й досліджуваного сліду та впливає на перевірюваність результату експертизи.

Ілюстрацією порушення логіки співвіднесення еталона й об'єкта дослідження є справа № 686/24376/20 [14]. У цьому провадженні документи, отримані органом досудового розслідування як вільні зразки підпису, одночасно були використані як об'єкти експертного дослідження. За таких умов зразок втрачає функцію порівняльного матеріалу, оскільки перестає бути зовнішнім щодо предмета дослідження. Це призводить до методологічного зсуву, за якого експерт фактично співвідносить об'єкт із самим собою або з матеріалом, процесуальний статус якого не є автономним.

Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про недопустимість експертного висновку, оскільки у матеріалах провадження були відсутні належні вільні зразки підпису, що суперечить вимогам п. 3.5 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз [15]. Посилання експерта на достатність наданого матеріалу не усувало цієї вади, адже документи, які вважалися вільними зразками, не мали автономного процесуального статусу і самі потребували перевірки щодо їх походження та достовірності.

Отже, отримання зразків не зводиться до формального вилучення документів. Йдеться про формування репрезентативного та процесуально належного еталона для порівняльного дослідження. Якщо зразок і предмет дослідження мають спільне джерело походження або фактично збігаються, порушується логіка ідентифікації – достовірність висновку ґрунтується на матеріалі, який не є незалежним.

Зважаючи на це, методологічна стійкість процедури отримання зразків передбачає:

1) автономність походження – вільні зразки повинні мати підтверджене походження та бути сформовані поза межами події, що досліджується;

2) функціональну визначеність – об'єкт не може одночасно виконувати роль ідентифікованого та порівняльного матеріалу в межах одного експертного завдання;

3) нормативну відповідність – дотримання науково-методичних рекомендацій і процесуальних вимог забезпечує перевірюваність і відтворюваність експертного результату.

Судова практика у таких випадках виконує функцію процесуального контролю, оцінюючи не лише зміст експертного висновку, а й належність формування порівняльного матеріалу. Якщо на етапі отримання зразків порушено вимоги автономності їх походження або функціональної визначеності, ці вади не можуть бути усунуті під час проведення експертизи. У такому разі дефект процедури формування еталона трансформується у проблему допустимості відповідного доказу.

Висновки. За результатами дослідження проблематики отримання зразків для експертизи сформульовано такі положення.

Диференціація об'єктів за інформаційним змістом. Обґрунтовано, що правовий режим втручання у права особи має визначатися характером інформації, доступ до якої відкривається внаслідок відповідної процесуальної дії. Об'єкти, які не містять генетичної інформації та відображають лише зовнішні анатомічні ознаки (відбитки папілярних ліній, вушних раковин, зразки почерку тощо), слід розглядати як форму техніко-криміналістичної фіксації, що зумовлює застосування до них загального порядку отримання зразків з урахуванням ступеня втручання у права особи.

Функціональний статус зразка. Встановлено, що зразки не є самостійними доказами і не встановлюють обставин предмета доказування. Вони виконують процесуальну функцію порівняльного матеріалу, необхідного для формування нового або перевірки наявного доказу шляхом експертного дослідження.

Методологічна автономність еталона. Доведено, що достовірність експертного висновку залежить від незалежності порівняльних зразків від об'єкта дослідження. Поєднання в межах одного експертного завдання статусів ідентифікованого та порівняльного об'єкта порушує логіку ідентифікації та впливає на допустимість отриманого результату.

Процесуальний контроль. Судова практика забезпечує перевірку не лише змісту експертного висновку, а й належності формування порівняльного матеріалу. Порушення вимог автономності та функціональної визначеності зразків, допущені на етапі їх отримання, не можуть бути усунуті в межах самого експертного дослідження та мають значення для оцінки допустимості доказу.

Список використаних джерел

1. Сидоренко Д. В. Отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2024. 240 с.

2. Степанюк Р. Л., Кікінчук В. В. Напрями вдосконалення правового регулювання криміналістичного ДНК-аналізу в Україні в контексті інтеграції до Європейського Союзу. *Вісник Харківського*

національного університету внутрішніх справ. 2022. № 2 (97). С. 234–249. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.21>.

3. Антощук А. О., Басюк Л. О. Порядок відібрання зразків з речей і документів для експертизи у кримінальному провадженні: критичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету* Серія: Право. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 205-210. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.35>.

4. Резніков О. Г. Отримання зразків для експертизи за КПК України: окремі аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. Вип. 105. С. 176–18.2

5. Максимів Н. В. Процесуальні та криміналістичні аспекти отримання зразків для експертизи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3. С. 184–188.

6. Порядок примусового вилучення біологічних зразків у особи : метод. рек. / уклад.: О. В. Лускатов та ін. Дніпро : ДДУВС, 2017. 36 с.

7. Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 у справі № 761/17704/20. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855051> (дата звернення: 15.02.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 30.10.2019 у справі № 742/1755/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85354852> (дата звернення: 15.02.2026).

9. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 439/428/17. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96036377> (дата звернення: 15.02.2026).

10. Постанова Верховного Суду від 21.05.2024 у справі № 607/17409/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718> (дата звернення: 15.02.2026).

11. Постанова Верховного Суду від 06.09.2023 у справі № 727/5640/18. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113429484> (дата звернення: 15.02.2026).

12. Постанова Верховного Суду від 11.10.2023 у справі № 755/8691/15-к. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114188387> (дата звернення: 15.02.2026).

13. Постанова Верховного Суду від 02.02.2023 у справі № 591/2823/19. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108849815> (дата звернення: 15.02.2026).

14. Постанова Верховного Суду від 07.09.2023 у справі № 686/24376/20. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794> (дата звернення: 15.02.2026).

15. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції

України 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

Myroshnychenko Yu.,

Doctor of Law, Judge,

Mukachevo City District Court of Transcarpathian Region,

Mukachevo, Ukraine

e-mail: zaruba264@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9114-1495

OBTAINING SAMPLES FOR FORENSIC EXAMINATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: INFORMATION DIFFERENTIATION OF OBJECTS AND BOUNDARIES OF THE PROCEDURAL REGIME

The article is devoted to the theoretical justification of the legal nature of samples for forensic examination and the definition of criteria for their procedural differentiation in the context of the current practice of the Supreme Court of Ukraine. The author argues that the modern stage of criminal procedure development requires a departure from a purely formal approach to obtaining samples, focusing instead on their ontological and information nature.

The research carries out a conceptual differentiation between two categories of objects: biogenetic carriers (DNA-containing materials) and information-morphological identifiers (fingerprints, voice, handwriting, etc.). It is established that while biogenetic carriers require an enhanced level of procedural protection due to significant interference with a person's private life, morphological identifiers should be regarded as a form of technical and forensic fixation of external anatomical features.

Special attention is paid to the analysis of the "methodological stability" of the process of forming comparative material. Based on the case law of the Supreme Court, the author identifies key defects in the cognitive structure of identification, particularly the loss of the sample's autonomous status when it is simultaneously used as an object of research. The study proves that the validity of an expert's conclusion directly depends on the independence of the comparative sample from the object of study. The author concludes that any violation of the requirements of functional certainty and autonomy at the stage of obtaining samples cannot be remedied during the examination itself and serves as a fundamental ground for declaring the results inadmissible as evidence.

Key words: *obtaining samples for examination, biological samples, information-morphological identifiers, comparative material, admissibility of evidence.*

References

1. Sydorenko, D. V. (2024), *Obtaining samples for forensic examination in criminal proceedings*: PhD dissertation, V. N. Karazin Kharkiv National University.

2. Stepaniuk, R. L., & Kikinchuk, V. V. (2022), " Directions for Improving the Legal Regulation of Forensic DNA Analysis in Ukraine in the Context of Integration into the European Union", *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, № 2 (97), pp. 234–249, DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.21>.

3. Antoshchuk, A. O., Basiuk, L. O. (2023), " Procedure for Obtaining Samples from Objects and Documents for Expert Examination in Criminal Proceedings: A Critical Analysis", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, Issue 77, pp. 205-210, DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.35>.

4. Reznikov, O. H. (2017), "Obtaining samples for forensic examination under the Criminal Procedure Code of Ukraine: Certain aspects", *Actual Problems of State and Law*, № 105, pp. 176–182.

5. Maksymiv, N. V. (2020), "Procedural and forensic aspects of obtaining samples for examination", *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, № 3, pp. 184–188.

6. Luskatov, O. V., et al. (2017), *Procedure for compulsory collection of biological samples from a person*, Dnipro State University of Internal Affairs.

7. Supreme Court (2023), Decision in case No. 761/17704/20 dated 22 March 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109855051> (accessed 15 February 2026).

8. Supreme Court (2019), Decision in case No. 742/1755/18 dated 30 October 2019, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85354852> (accessed 15 February 2026).

9. Supreme Court (2021), Decision in case No. 439/428/17 dated 31 March 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96036377> (accessed 15 February 2026).

10. Supreme Court (2024), Decision in case No. 607/17409/22 dated 21 May 2024, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718> (accessed 15 February 2026).

11. Supreme Court (2023), Decision in case No. 727/5640/18 dated 6 September 2023), available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113429484> (accessed 15 February 2026).

12. Supreme Court (2023), Decision in case No. 755/8691/15-k dated 11 October 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114188387> (accessed 15 February 2026).

13. Supreme Court (2023), Decision in case No. 591/2823/19 dated 2 February 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108849815> (accessed 15 February 2026).

14. Supreme Court (2023), Decision in case No. 686/24376/20 dated 7 September 2023, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794> (accessed 15 February 2026).

15. Ukraine (1998), *Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 8 October 1998, No. 53/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 01.06.2026.